

Л. Л. ШЕВЧЕНКО
«А ЩЕ ВІН ЛЮБИВ СЛОВО...»

Для митця, який любить слово, розуміє, відчуває його в найтонших відтінках, воно є не просто засобом для втілення ідейних задумів, а й натхненником творчості. Григора Тютюнника, за його ж визнанням, часто збуджувало одне якесь слово, «за ним відкривалися цілі оповідання і хвилювання, доки не ставив останньої крапки». Для письменника глибоке знання і володіння мовою, словом було мірилом майстерності.

Увага і любов до слова помітна і в мові оповідань Г. Тютюнника. Він пильно добирає єдино необхідні, місткі слова, вміє надати їм у реченні великої інформативної ваги, досягаючи стислості й точності оповіді. Одне з оповідань письменник називає «Прослідок», тобто «слід». Випадкова зустріч з людиною на лісовій стежині подарувала письменникові раніше нечуте слово, зміст якого вмістив у собі поняття «дорога», «стежка», «слід». Власне, оповідання Г. Тютюнника не про незвичну назву, а про глибокий слід, який лишає в душі митця зустріч з чистою криницею народного слова, з народним відчуттям його внутрішньої форми, його місця в стилістиці літературної мови.

У постатях своїх героїв Г. Тютюнник помічає найменші деталі, характерні для певного образу. Він уміє передати додаткову інформацію не за рахунок різного роду уточнень, а вживанням семантично вагомих слів, які, крім основного значення, мають ще й додаткові смислові відтінки, напр.: *шамкати* «говорити невиразно, нерозбірливо, шепелявлячи»; *цокотіти* «говорити швидко, не вгаваючи»; *плентатись* «іти повільно, через силу»; *плуганитись* «іти повільно, мляво». У мові оповідань це найчастіше характеризуюча дієслівна лексика, як правило, розмовна, рідше — діалектна: «Думав я, думав, а й не второпаю, — *шамкав* дід Свиридон Мишлик»¹ (272); «Федорова жінка, меткенька, чепурна, беручка до роботи, бачила все те, одначе не сердилася на чоловіка, а сміялася разом з усіма й *цокотіла*» (151); «Олесь підвівся, запахав книжки в пазуху і *поплентався до школи*» (33); «Знайшов хлібину, обдмухав з усіх боків, затис під рукою і *поплуганився* додому» (294).

Серед синонімів, на які багата мова оповідань Г. Тютюнника, знаходимо і своєрідні авторські фразеологічні утворення. Вони значно вагоміші від нейтральних слів, позначені додатковою експресією. Наприклад, синонімічний ряд до дієслова *дивитись*: *никати очима*, *обмацувати очима*, *сміятися очима*, *ошпарювати поглядом* та ін.: «А сам *никає очима* од хати до хати, по вигону, попід вербичками вздовж вулички» (226), (розглядає, нудьгуючи); «Боже поможи, — похмуро зронив Санько, *обмацуючи очима* худі Хвилеві плечі» (232) (дивиться неприязно, насторожено); «Чого ж ти гав ловиш? — похмуро питає Ява і *штовхне* вас у груди важким *чавунним поглядом*. з-під почорнілого на сонці лоба» (271) (дивиться вороже, сердито).

Завдяки контекстові загальноновживане слово не тільки стилістично відтінюється на тлі наявних у мові синонімічних виразів, а й набуває нових значень. Наприклад, багатозначним стає слово *ошелешити*, яке письменник використовує в описі однієї ситуації (радянські бійці зайшли в порожню лісову хату, не підозрюючи, що це фашистська пастка): «Коли це прожектор — блись, прямо в ту хату вп'явся... Присвітив, а потім як *ошелешить* з мінометів...» (89). Дієсловом *ошелешити* в цьому випадку створюється певний звуковий образ; в ньому передано зміст і синонімічних виразів: «ударити», «неприємно вразити», «приголомшити».

Змальовуючи певну ситуацію, Г. Тютюнник ніколи не задовольнявся приблизністю, неточністю у вживанні слів. Філігранність словотвору (зокрема, префіксація дієслів-присудків) дозволяє передати найтонші відтінки значення слова, напр.: *пристояти* «зупинитись, затриматись ненадовго» («Буває, іноді хтось і *пристоює* з Ониськом і послухає ту бджолину музику, й погомонить про се, про те» (86); *забачити* «бачити кого-небудь з якогось моменту» («*Забачивши* Данила й Польку, він шапкує до них уклінно, бо довго не бачилися — цілу зиму» (100); *примеркати* «трохи померкнути» («На заході стало

¹ Тютюнник Г. Твори : В 2 т. — К, 1984. — Т. 1. (Далі в дужках позначається сторінка цього видання).

прикладати) (53).

Письменник нерідко розширює семантику слів, надаючи їм нових значень відповідно до своїх творчих задумів. Наприклад, слово *примовчувати* в його загальноновживаному значенні «не говорити чого-небудь, приховувати щось» використано в реченні: «А позаочі сміються: що то за хазяїн, коли не *примовчує* про якусь там свою вигоду» (162). В іншому контексті це значення доповнюється новим — «мовчати протягом певного часу»: «Мати якусь часину *примовчують*, пишються, тоді починають гладити мене по голові...» (72). Слово *начуватися* відоме із значенням «чекати розплати, помсти, чогось неприємного». Цілком природно звучить воно як розмовний варіант до слова *наслухатися* із новим значенням «послухати»: «Висидів цілісіньку зиму на печі, подурнішав дід, то кортить якогось дива *начуватися*, щоб мізки розворушить...» (105). Основне значення слова *годити* «задовольняти когось» доповнюється ще одним, коли автор вживає не слово в безособовій формі поряд з іншим реченням: «Була рання осінь. *Годило*». Значення цього слова зрозуміле з контексту, тим більше, що воно близьке до слова *година* (тепла, ясна погода), яке автор часто вживає в своїх оповіданнях. Доцільно використане, слово *годило* замінює ціле речення: «Була гарна погода».

Головними достоїнствами прози Григора Тютюнника є стислість і точність. За кожним його слововживанням, за кожною художньою деталлю ми відчуваємо уподобання, переконання, життєві принципи письменника. Як писав у передмові до творів письменника Олесь Гончар: «Він любив слово, любив його, як голос рідної землі, як поклик материзни, як те, що заповідано тобі від глибин віків...